

ОБҐРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ ЗАНЕСЕННЯ ВЕДМЕДЯ БУРОГО (*URSUS ARCTOS*) ДО ЧЕРВОНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ

Іван В. ДЕЛЕГАН, Ірина І. ДЕЛЕГАН

вул. Сірко 16 кв. 18, 79052 м. Львів, Україна

Тел. служ. (322) 725-792; Факс. (322) 971-765; E-mail: shoni@forest.lviv.ua

Таксономічна характеристика

Один з 4 видів роду; єдиний вид роду у фауні України. Повна наукова назва: Ведмідь бурий — *Ursus arctos* Linnaeus, 1758, ряд Хижі звірі — Carnivora, родина Ведмедеві — Ursidae.

Поширення та місця перебування

Поширення. Українські Карпати, гірська частина Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей.

Ареал виду охоплює Євразію та Північну Америку. В наш час, значно скорочена, суцільна частина Євразійського ареалу знаходиться на теренах Росії; в Європі він представлений дрібними ізольованими популяціями в Альпійсько-Апенінській, Балканській, Карпатській, Піренейсько-Кантабрійській та Скандинавській гірських системах.

Місця перебування. Великі гірські лісові комплекси, переважно на висоті 700–1500 м над рівнем моря із заваленими буреломом важко доступними ділянками. Здійснює сезонні вертикальні переміщення. Влітку досягає поясу криволісся та субальпійських луків; восени спускається у лісовий пояс. Сезонні міграції тісно пов'язані з наявністю кормів. Влітку віддає перевагу зрубам, де є добрий врожай малини, восени шукає букових горіхів. У місцях, де багатий врожай ягід або горіхів бука, відпочиває кілька разів на день. Переміщення у цей час незначні — 2–3 км. Якщо ж кормів обмаль, то добовий хід збільшується до 7–10 км. Площа індивідуальної ділянки становить від 500–1000 до 1500–3000 гектарів (залежно від кормових умов та щільності населення популяції в тому чи іншому районі). Сезонно, окремі особини можуть блукати по ділянці у радіусі 15–30 км. Межі індивідуальної ділянки позначає задиrom або погризом кори й потиранням об стовбур. Пошкоджує здебільшого стовбури шпилькових видів дерев. Позначки робить на висоті 1,0–2,2 м, стоячи на задніх лапах. Висота, на якій зроблено позначку, водночас є свідченням про ієрархічне місце особини в популяції.

Чисельність популяції в Україні

В історичні часи ведмідь зустрічався в лісових угіддях усєї Європи, Азії та Північної Америки. Пізніше зник у більшості країн Європи. Малочисельні ізольовані популяції збереглися в Албанії, Болгарії, Боснії, Іспанії, Італії, Македонії, Польщі, Румунії, Словаччині, Словенії, Фінляндії, Франції, Швеції.

Оцінки чисельності Карпатської популяції. До середини XIX ст. чисельність ведмеда в Карпатах була значною. З 1932 р. в Закарпатській, а з 1936–1937 рр. і в інших карпатських областях у зв'язку з скороченням чисельності звіда, полювання на ведмеда було заборонено. Після війни 1939–1945 рр., в Карпатах налічувалось всього кілька десятків ведмедів. В 1947 р. обліковано 74 особини, через 10 років (1956 р.) — 484, у 1960 р. — 800 особин, в 1964 р. — 1000, в 1968 р. — 1236 особин.

У 70-х роках в Карпатах нараховували близько 1300 ведмедів, із них біля 400 дорослих самців, стільки ж дорослих самиць, решта — молодняк віком до трьох років. Щільність населення популяції складала 0,5–0,7 особин на 1000 га лісових угідь. З 60-х рр. ведеться полювання за спеціальними дозволами — ліцензіями. На початку 90-х років в карпатських областях обліковано 594 ведмеді.

Аналіз даних державної статистичної служби свідчить, що з 70-х рр. й до 2000–2001 рр. чисельність ведмедів в Карпатах скоротилася в 3,3 рази, тобто щорічно популяція зменшується приблизно на 30 особин. Якщо виявлена тенденція збережеться й надалі, то ведмідь в Карпатах може зникнути через 10–15 років.

Згідно із офіційними даними, загальна чисельність ведмеда в Україні у 1997 році становила близько 400 особин. Станом на 2000 р. по Україні вона становить 278 особин (Львівська обл. — 49, Івано-Франківська — 115, Закарпатська — 97, Чернівецька — 17). Зваживши на те, що наявна чисельність ведмеда в Карпатах, оцінена за статистичними даними, в 1,5–2,0 рази вища у порівнянні до результатів досліджень Українського державного лісотехнічного та Львівського національного університетів ім. І. Франка, вид може опинитися під загрозою зникнення уже в найближчі 5–7 років.

Причини зміни чисельності. Деградація місць перебування в результаті інтенсивної експлуатації та омолодження лісів і великого рекреаційного навантаження на них. Полювання та поширення браконьєрства. Випасання худоби; різке зростання дії фактора турбування; скорочення кормової бази; хвороби — трихінельоз, сказ та ін.; висока (до 50 %) смертність молодняка.

Особливості біології

Веде осілий спосіб життя, хоча здійснює сезонні вертикальні переміщення. Активний у теплу пору року, особливо ввечері та вночі. Моногам, проте тривалих пар не утворює; самці більшу частину року ведмеді-самітники.

Розмноження. Гін — здебільшого в червні-липні (у молодих, статеводозріваючих особин несправжній гін може спостерігатися восени), про його початок свідчать голоси тварин, свіжі позначки на деревах та групування самців. Годуючі самиці участі в гоні не беруть. Вагітність, разом з притаманною виду латентною стадією, триває 6,5–9 місяців

(стадія власне вагітності триває 8–10 тижнів). Перший приплід (2, рідше 4 малят) ведмедиця дає на четвертому році життя. Малята (довжина 20–25 см; маса близько 500 г), народжуються в січні–лютому. Лактація триває 4–5 місяців. З матір'ю залишаються до 3-х років. Самець статевозрілим стає в 4-6 років; участі у вихованні потомства не бере.

Сплячка. На зиму впадає у несправжню сплячку. Барліг влаштовує у найглухіших місцях, хащах, під вивернутим деревом, поваленим стовбуром, старим пнем, під скелею, просто в густому молодяку, здебільшого на південному схилі вигрібає яму довжиною 1,5–1,8 м, шириною 1,2–1,4 м й глибиною до 1,0 м. Барліг вистеляє гілками смереки, ялиці, а також листям й мохом. Вхідний отвір закриває вершинами молодих дерев. Першими залягають у сплячку вагітні, потім – ялові самиці й молоді звірі, останніми — старі самиці. Першу й другу зими малята можуть зимувати в барлозі разом з матір'ю. Сплячка триває 50–100 днів (залежно від метеорологічних умов та вгодваності тварин), від початку інтенсивних снігопадів до березня.

Харчування. Ведмідь — усеїдна тварина, добре пристосована до споживання рослинної їжі. Живиться кореневищами, бульбами й зеленими частинами рослин, насінням, ягодами, плодами. Може пастися на луках й полонинах, поїдати гриби. Може обходитись без тваринної їжі, котра в його раціоні становить 20...40 %. З-під каміння, трухлявих пеньків, мурашників здобуває комах та їх личинок, черв'яків, ящірок, жаб, мишовидних гризунів. Весною, після виходу з барлоги, вишукує падло. Ведмідь неперевершений санітар лісу. При нестачі кормів може нападати на диких копитних та свійських тварин. До жертви підкрадається нечутно, швидко й довго біжить; добре плаває, у молодому віці лазить по деревах. Володіє неймовірною силою, має добрий слух та особливо розвинутий нюх: поживу чує за кілька кілометрів. Іноді завдає шкоди пасікам та сільськогосподарським культурам (овес, кукурудза). Ворогів, окрім людини, практично не має, може дожити до 30 і більше років.

Ресурсне значення. Цінний мисливський звір. Неперевершені світові трофеї походять з Румунії, що свідчить про добрий стан генофонду виду у цій країні. Золотої відзнаки на міжнародних виставках удостоєні також черепа ведмедів, здобутих в Українських Карпатах (власність мисливця А. А. ДРЕБОТИ). Браконьєри здобувають ведмедя заради м'яса, жиру й жовчі.

Розмноження у неволі. Розмножується у зоопарках.

Пропозиції щодо охорони

Охоронний статус, що пропонується. III категорія. Статус III категорії – “рідкісний” — пропонується згідно з Положенням про Червону книгу України, оскільки популяція ведмедя в Україні невелика, а у даний час вид не відноситься до категорії “зникаючих” чи “вразливих”, хоча їй і загрожує небезпека.

Заходи охорони. Включений до Бернської Конвенції (1988 р.). Пропонується занести до Червоної книги України (2001); взяти під сувору охорону ведмедя в заповідниках Карпатському біосферному, природному “Торгани”, національних природних парках Карпатському, Вишницькому, “Сколівські Бескиди”, “Синевір”, регіональному ландшафт-

тному парку "Поляницький". Необхідним є докладніше вивчення біології, поширення та виявлення місць перебування ведмеда, що дасть можливість на основі отриманих даних розробити конкретні заходи охорони, збільшити охоронні площі у сприятливих для його проживання місцях, створити заказники.

Джерела інформації

- БОНДАРЕНКО В. Д., ДЕЛЕГАН І. В., СОЛОВІЙ І. П., РУДИШИН М. П. *Облік диких тварин.* – Львів, 1989. – 66 с.
- БОНДАРЕНКО В. Д., ДЕЛЕГАН І. В., ТАТАРИНОВ К. А. та ін. *Мисливствознавство.* – Київ: НМК ВО, 1993. – 200 с.
- ГУНЧАК М. Г. Бурий ведмідь у Карпатах // *Лісовий і мисливський журнал.* – 1999. – № 5. – С. 25.
- ЗАГОРОДНЮК І., СЛІСАРЕНКО В. Загальна характеристика ряду хижих // *Ссавці України під охороною Бернської конвенції.* – Київ, 1999. – С. 110–114.
- СЛОБОДЯН А. А. К вопросу о питании карпатского медведя бурого (*Ursus arctos* L.) // *Вестник зоологии.* – 1975. – № 5. – С. 11–15.
- СЛОБОДЯН А. А. Экология и этология бурого медведя в Украинских Карпатах // *Изученность териофауны Украины, ее рациональное использование и охрана:* Сб. науч. тр., под ред. В. А. Топачевского. – Киев: Наук. думка, 1988. – С. 77–90.
- ТАТАРИНОВ К. А. *Фауна хребетних Заходу України.* – Львів. Вид-во Львівського ун-ту, 1973. – С. 150–151.
- GÖRNER M., HACKETHAL H. *Säugetiere Europas.* – Leipzig-Radebeul: Neumann Verlag, 1987. – S. 266–268.
- HROMAS J. Nejsilnější světové trofeje dle CIC // *Matice lesnická, s.r.o., Pisek.* – 1998. – S. 125–127.

